

מעמדו של #גר תושב# בפיקוח נפש

הלכה פסוקה היא, שאין מחללין את השבת לפיקוח נפש אלא כשמדובר על אדם מישראל, אבל אין מחללין את השבת עבור הצלת נפשו של נכרי, וכמבואר ברמב"ם (הל' שבת פרק ב הלכה יב):

"אבל מילדין את בת גר תושב, מפני שאנו מצווין להחיותו, ואין מחללין עליה את השבת".

הלכה זו, מקורה בדברי הגמרא במסכת עבודה זרה. בגמרא שם מבואר שבמידה שיש חשש איבה כשיראו שהישראל נמנע מלהציל את הנכרי, מותר לחלל עליו את השבת. לפי שיטת התוספות (כו, ב) ההיתר הוא לעשות אך ורק מעשים שאינם אסורים אלא מדרבנן, אבל אסור לחלל עליו את השבת באיסור דאורייתא. כך סוברים רוב הפוסקים (אמנם שיטת הריטב"א שם שאין היתר לעשות אפילו איסור דרבנן עבורו. ולא נאריך בזאת כאן). אמנם ידוע חידושו של החתם סופר (חלק ב סימן קלא) שבמקום שיש חשש סכנה ממשית מותר לעשות עבורו אפילו איסור דאורייתא. ידוע, שהדברי חיים כתב ששמע שהייתה תקנה של ועד ארבע ארצות להתיר לחלל שבת אפילו בדאורייתא, ומחשש סכנה. הפוסקים בדורנו האריכו רבות בנושא וקבעו כללים מתי אכן כך היא ההלכה, להתיר לחלל שבת להצלת נכרי אפילו במלאכה דאורייתא, ומחשש סכנה ופיקוח נפש, אם יראו הנכרים שהיהודים אינם מטפלים בהם.

לגופו של עניין, ישנה חלוקה בסיסית בין גוי שעובד עבודה זרה, לבין גוי שהגדרתו היא "גר תושב". מיהו גר תושב? הגמרא במסכת ע"ז (סד) מביאה בזה דעות חולקות, האם מדובר בנכרי המקבל עליו את כל המצוות מלבד נבילה, או שדי שיקבל עליו להימנע מעבודה זרה. להלכה (עיין למשל שו"ע יו"ד סימן קכד) נפסקה דעת חכמים, שמדובר בגוי שקיבל עליו לקיים שבע מצוות בני נח. ההבדל בינו לכלל גוי אחר הוא שיש "מצוה להחיותו", ומותר לו להתגורר בארץ ישראל.

למרות מעמדו הייחודי, עדיין דינו של אדם כזה הוא כנכרי לעניין חילול שבת עבור הצלתו. הטעם לכך הוא פשוט, משום שמצינו בגמרא (יומא פה) שני מקורות עיקריים להתיר חילול שבת עבור פיקוח נפש. האחד, הוא מדין "וחי בהם". פסוק זה שייך רק במי שמחוייב במצוות ולא בנכרים. גם הפסוק השני אינו שייך לנכרים: דעת רבי שמעון בן מנסיא היא שאנו לומדים היתר חילול שבת לפיקוח נפש מן הפסוק "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת" – אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת בכדי שישמור שבתות הרבה". מובן, שאין זה

שייך אלא במי שמצווה על שמירת השבת ועל ידי שנפקח את נפשו הוא אכן ישמור שבתות הרבה.

משום כך, פסק הרמב"ם, שאין מחללין את השבת אפילו על גר תושב שאנו מצווים להחיותו ולדאוג לצרכיו.

לאור דברים אלו מפליאה עמדת התשב"ץ, כפי שהיא מופיעה בביאורו על האזהרות "זוהר הרקיע". כך הוא כותב באזהרה ל"ט:

"הגאון ז"ל מנה מאמרו וחי אחיך עמך. אבל הרז"ל כלל זה במצות הצדקה, והרמב"ן ז"ל הסכים לדעת הגאון ז"ל, ופי' מצוה זו להציל האח מרעתו, שאם היה טובע בנהר או נפל עליו הגל שנציל אותו, ולרפאותו אם הוא חולה, וזו היא מצות פקוח נפש שדוחה שבת. ונכלל בזה גר תושב כאומרו כי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו גר ותושב וחי עמך, ואמרו בתלמוד גר אתה מצווה להחיותו, גוי אי אתה מצוה להחיותו".

בפשטות, כוונת התשב"ץ היא לומר שאכן מצוות פיקוח נפש הדוחה את השבת כוללת אף הצלתו של גר תושב. משום שהדבר תמוה, כתב רבינו הרב אשר וייס שליט"א לדחוק בדבריו באופן שיסכימו עם דעת הרמב"ם:

"ויש לדחוק דאין כונתו אלא דגם גר תושב בכלל מצוה זו, דמצוה לפקח נפשו, אך לא שהצלתו דוחה שבת, ומה שכתב "וזו היא מצות פקוח נפש שדוחה שבת", כונתו רק דהצלת ישראל שהיא עיקר מצוה זו, דוחה שבת, אבל אין הכרח שמחלל שבת גם לפקח נפש הגר תושב".

אך גם הרב וייס בהמשך דבריו מסכים שפשטות דבריו אינה כן, אלא שאכן דעתו היא שמחללים את השבת עבור הצלת גר תושב, וחיודו הוא, משום שסתימת הפוסקים כולם היא כדעת הרמב"ם שאין מחללים שבת עבור גר תושב.

[כאמור – דיון בפני עצמו הוא כיצד לנהוג למעשה במקרה ובמצב שבו ההימנעות מהצלת הגר תושב תגרום לכך שתיווצר איבה ברמה של סכנת נפשות – כאן אנו עוסקים בדיון זה מיסודו].

"מציאה" מרתקת זו בדברי התשב"ץ יכולה לשפוך אור על פסק אחר של התשב"ץ שעורר תשומת לב ודיון נרחב בפוסקים.

כך למשל, בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י סימן כה פרק ב), יצא לדון בשאלה מעניינת: האם מותר לחלל את השבת עבור גר שמל ולא טבל. על פי ההלכה, גירות מושלמת רק אחרי מילה

וטבילה, והמל ולא טבל – כאילו לא מל. סדר תהליך הגירות הוא קודם כל מילה ואחר כך טבילה. אך אי אפשר לבצע טבילה מיד לאחר המילה, כי כדברי הגמרא – מים מזיקים לפצע המילה. משום כך, יש להמתין מספר ימים לאחר המילה בכדי שיהיה אפשר לגר לטבול. (כך נפסק בשו"ע יו"ד סימן רסח, ב). האם נכרי שבא להתגייר ונמצא במצב כזה שבין מילה לטבילה, וכעת נכנס לסכנה, מחללים עליו את השבת? כעיקרון, על פי הכלל שמילה ללא טבילה איננה עדיין גירות, וכפי שאכן נפסק בשו"ע שם, לא נוכל לחלל עליו את השבת להצלתו. אך הציץ אליעזר נוטה בכל זאת לפסוק שיוכלו לחלל עליו את השבת, והוא מביא מקור לדבריו מתוך דקדוק נפלא בתשובה של התשב"ץ (חלק א סימן כא). התשב"ץ פוסק שם, שאסור למול גרים ביום חמישי בשבת, משום שאז ייצא שהיום השלישי למילה הוא יום שבת, וייתכן שנצטרך לחלל עליו את השבת [והלכה היא, שאסור לגרום לפני שבת למצב של פיקוח נפש בשבת, וכפי שהארכנו בזה במספר מאמרים]. מכך מדייק הציץ אליעזר, שבהכרח מדובר על גר שמל ולא טבל, שהרי המילה קודמת לטבילה, והוא אינו יכול לטבול בין יום חמישי לשבת שהרי צריך להמתין עד שיתרפא פצע המילה. אם כן, אנו רואים מהתשב"ץ, שבמידה שאכן ימולו אותו ביום חמישי, ובשבת הוא יהיה ביום השלישי למילתו, מחללים עליו את השבת! (אלא שבכדי להמנע מכך, אוסר התשב"ץ בכלל למול אותו ביום חמישי).

דברי התשב"ץ הללו הובאו להלכה בבית יוסף ביו"ד שם, ובש"ך בסימן רסו ס"ק יח, ולא העירו הפוסקים כלום על דבריו. הציץ אליעזר תוהה על כך שלא העירו כלל על ההוראה הזאת "שהניח לפנינו התשב"ץ ז"ל כלאחר יד".

בכדי לבאר את טעמו של התשב"ץ, מאריך הציץ אליעזר בפלפול עצום. הוא מביא את תשובת הבנין ציון (סימן צא) שעסק במקרה שאירע בירושלים בשנת תר"ח. היה אדם שנמצא באמצע של תהליך גיור וכבר מל, אבל עדיין לא טבל. ביום שבת קודש, הורה לו אחד מחכמי ירושלים שחובה עליו לחלל את השבת ואסור לו לשמרה, שהרי הדין הוא ש"גוי ששבת חייב מיתה" – אסור לנכרים לשמור שבת. משום שגר שמל ולא טבל דינו כנכרי, על הגר הזה לחלל את השבת. התעורר פולמוס גדול סביב הוראה זו. הבנין ציון כותב שלא ייתכן שיהיה אסור לאותו הגר לשמור את השבת, ומשום שהרי מילת הגר כבר נקראת ברית בינו ובין הקב"ה, ומברכים עליה "כורת הברית", וגם השבת נקראת "ברית" בין הקב"ה ובין ישראל, ולא יתכן שמי שכבר בא בברית לא יוכל לשמור ברית אחרת.

הוי אומר – גם אם עדיין הוא אינו נחשב יהודי, לענין שבת יש לו כבר שייכות עם ישראל. כאן מחדש הציץ אליעזר חידוש עצום, שלגבי פיקוח נפש, המידה הקובעת האם מחללים על אדם את השבת או לא היא מידת השייכות שלו לקיום מצוות השבת.

מקור לכך הוא מביא ממה שמבואר בגמרא בעבודה זרה (כו, ב). הגמרא שם מבארת מדוע גם כשיש חשש איבה אסור לילד נכרית בשבת אפילו בשכר, משום שיש למיילדת אפשרות להימלט מכך על ידי תירוץ משכנע: מי ששומר שבת מותר לנו לחלל עליו את השבת, אבל מי שאינו שומר שבת – אסור לנו לחלל עליו את השבת להצלתו. מכך, אנחנו יכולים לקבל "אמת מידה" בכדי להגדיר על מי מחללין את השבת, שזה כולל מלבד ישראלים, גם את כל מי ששייך בשמירת השבת, שהרי על פי דברי רבי שמעון בן מנסיא כאמור הדבר תלוי ב- "חלל עליו שבת אחת בכדי שישמור שבתות הרבה", ואם כן מי שמל ולא טבל, שהוא כאמור שייך במצוות השבת על פי דברי הבנין ציון, גם כן מחללים עליו את השבת. ובזה מובנים דברי התשב"ץ בתשובה, שמחללים את השבת על מי שמל ולא טבל.

פלפול נפלא זה, אף שיש הרבה מה לדון בו [ולמשל, ההשוואה לגמרא בעבודה זרה מעט תמוהה, שהרי לא נאמר שם עיקרון מחייב ונכון לעניין חילול השבת, אלא רק דברי תירוץ והתחמקות שיכולה המיילדת לומר לנכרית], מסייע להבנת הדין של גר שמל ולא טבל בלבד, אך לפי זה ייצא שהדין לא יהיה כך בגר תושב, שהרי הוא איננו שייך כלל במצוות השבת.

אמנם, לפי מה שהבאנו מדברי התשב"ץ בזוהר הרקיע, אין כל צורך בפלפול זה של הגאון בעל ציץ אליעזר, אלא ההלכה לדעת התשב"ץ היא רחבה יותר, כי לדעתו כל גר תושב שקיבל עליו שבע מצוות בני נח דינו כך, שהוא נכלל בדין פיקוח נפש בשבת ומחללים עליו את השבת. משום כך ברור מדוע גר שמל ולא טבל גם כן דינו כך, שהרי הוא לכל הפחות גר תושב וודאי גם עדיף ממנו.